

ПРОТИДІЯ НЕГАТИВНОМУ ВПЛИВУ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ НА ПСИХІКУ ЛЮДИНИ

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві проблема подолання негативних наслідків впливу терористичних актів на психіку людей все більше привертає увагу дослідників, оскільки тероризм, в усіх його проявах, за своїми масштабами, інтенсивністю та жорстокістю перетворився на одну з найгостріших проблем сьогодення.

Терористичні акти стали невід'ємною складовою теперішнього життя, а їх вчинення зумовлює виникнення у реальних та потенційних жертв стану жаху [3, с. 50]. Кожен терористичний акт являє собою психотравмуючий комплекс екстремальних ситуацій, оскільки пов'язаний із ризиком, небезпекою, підвищенням рівня нервово-психічної напруженості постраждалих, що може виявлятися в дезорганізації їх поведінки, гальмуванні раніше напрацьованих навичок, неадекватній реакції на зовнішні подразники, імпульсивних діях тощо.

Загалом психологічний зміст тероризму полягає у формуванні в людей, за рахунок виведення їх із зони комфорту, таких психічних станів, як страх, фрустрація та травматичний стрес. Наслідки останнього проявляються в посттравматичних стресових розладах (далі – ПТСР) постражда-

лих осіб, що детермінують у них розвиток різноманітних захворювань. Отже, актуальності набуває визначення особливостей впливу терористичного акту на психіку людини та виокремлення раціональних шляхів запобігання і подолання його негативних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові дослідження із проблем боротьби з тероризмом охоплюють правові, політичні, соціальні, психологічні та інші аспекти цього явища. Вивчали зазначені проблеми зарубіжні та вітчизняні науковці, а саме: В. Антипенко, Ю. Антонян, В. Буткевич, І. Варзар, В. Вознюк, Г. Вордлоу, М. Головатий, М. Гуцало, В. Денисов, В. Ємельянов, В. Ігнатенко, В. Крутов, В. Кудрявцев, Дж. Ламберт, В. Ліпкан, А. Мацко, Л. Моджорян, В. Панов, І. Рижов, У. Сломансон, С. Телешун, Г. Фердман, Г. Яворська та ін. Те, як переживання жахливих подій у подальшому детермінують психічну діяльність та психічні процеси, стани і функції учасників екстремальних ситуацій, активно досліджують науковці (Ю. Александровський, В. Корольчук, М. Корольчук, І. Малкіна-Пих, Н. Тарабріна, О. Тимченко, В. Стасюк, С. Яковенко та ін.) вже не

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

одне десятиліття. Разом з тим зазначена проблема не втрачає своєї важливості, оскільки негативний вплив наслідків терористичного акту на психіку може мати непередбачувані наслідки і відтерміновані прояви.

З урахуванням викладеного вище, а також наявних наукових напрацювань та реалій сьогодення, **метою статті** є розробка раціональних передумов запобігання негативному впливу терористичних актів на психіку особистості, що сприятиме збереженню її здоров'я та якості життя.

Виклад основного матеріалу. Терористичні акти завжди мають раптовий, неочікуваний характер та викликають у людей таке емоційне сприйняття дійсності, що проявляється у сильних переживаннях, страхах та стані фрустрації. Як зазначають науковці [9, с. 13], головним є те, що ці події мають екстремальний характер, виходять за межі звичних людських переживань і зумовлюють інтенсивний страх за своє життя, жах й безпорадність.

Інтенсивність стресогенного впливу в ситуаціях, пов'язаних із загрозою існуванню людини, буває настільки високою, що особистісні особливості й попередній невротичний стан уже не відіграють вирішальної ролі в еволюції посттравматичних стресових розладів, які можуть розвиватися в катастрофічних умовах практично у кожної людини навіть при повній відсутності схильності щодо цього. Разом з тим її наявність корелює з певними психічними порушеннями, до яких відносять: невроз тривоги; депресію; наявність в анамнезі

суїцидальних думок чи спроб; медикаментозну, алкогольну чи наркотичну залежності; психосоматичні розлади; захворювання серцево-судинної системи. Статистика свідчить, що у 50–100 % осіб, які страждають від ПТСР, є одне із перерахованих супутніх захворювань, а частіше два чи більше [3, с. 133, 161].

До того ж детермінують ПТСР відповідні соціально-особистісні фактори у межах здійснення терористичного акту, а саме: неочікуваність, раптовість, динамічність та стрімкість подій, ситуацій; довготривалість перебування в екстремальних умовах; відсутність знань та досвіду щодо мінімізації наслідків терористичного акту; недостатній рівень психологічної підготовки та сформованості емоційно-вольових якостей; усвідомлення загрози життю; людські жертви, втрата близьких та друзів й т. ін.

За таких обставин порушується адаптаційна активність людського організму, що супроводжується актуалізацією психологічних механізмів реактивної саморегуляції та формуванням пристосувальних психофізіологічних змін до специфічних обставин терористичного акту. При цьому однією з головних умов оптимальних дій є здатність протистояти ситуаціям стресу (термін «стрес» уперше використав у 1936 році канадський фізіолог Г. Сельє, який дійшов висновку про загальний адаптаційний синдром, що виникає під впливом зовнішньої сили, діє на об'єкт і забезпечує його пристосування до умов середовища [8]), пов'язаних із необхідністю швидкого вибору й прийняття рішень,

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

постійною небезпекою для життя, невизначеністю, враженнями від загибелі та поранення оточуючих, відхиленнями від звичних умов життя. Емоційна нестійкість, тобто нездатність особистості витримувати велике та довге напруження без шкоди щодо якості дій або власного здоров'я, провокує прояви гострих реакцій стресу, зумовленого терористичним актом, насамперед: ступор, безпорадність, рухове збудження, агресію, страх, нервові тремтіння, істеріку тощо.

Уникнути або мінімізувати розвиток ПТСР допоможе розвинена стресостійкість особи, що також детермінує адекватність дій в умовах терористичного акту. Стресостійкість визначають як структурно-функціональну, динамічну, інтегративну властивість особистості, як результат трансактного процесу зіткнення індивіда зі стресогенними факторами, що включає процес саморегуляції, когнітивну репрезентацію, об'єктивну характеристику ситуації та вимоги до особистості [2, с. 11–19]. Також існує тісний взаємозв'язок типологічних особливостей нервової системи, індивідуально-психологічних особливостей та властивостей особистості, психічних станів і її психологічної безпеки. Певне поєднання основних властивостей нервової системи, взаємозв'язки між ними та особистісними характеристиками сприятимуть більш вираженому проявленню низки психічних функцій, які є значущими для формування, розвитку і підтримки психологічної безпеки особистості як складної багаторівневої динамічної

системи, що відбиває ступінь її психічної захищеності, здатність підтримувати оптимальний рівень функціонування та дієздатності у звичайних та екстремальних умовах [5, с. 80–81].

Інформація про вплив травмуючих подій на психіку людини фіксувалась, узагальнювалась та аналізувалась протягом декількох століть, оскільки стресові й постстресові розлади були завжди, але вони просто описувалися різними термінами.

Сучасні уявлення про ПТСР сформувались у 80-х роках минулого століття. У цей період ПТСР (*post-traumatic stress disorder – PTSD*) було внесено до Американського класифікатора психічних розладів DSM-III (*Diagnosical and Statistical Manual of Mental Disorders*), а лише у середині 90-х років ХХ століття ПТСР включено до Міжнародної класифікації психічних та поведінкових розладів (МКБ-10). Внаслідок цього збільшилася кількість клінічних, психологічних, культурологічних, соціально-психологічних робіт, які було присвячено новому науково-практичному напрямку – «травматичному стресу», котрий на сьогодні інтенсивно розвивається [6, с. 24].

До того ж науковці зазначають, що травматичний стрес являє собою складне явище, що несподівано та грубо змінює наявну в людини модель світу і саму себе, змушує людину знову повертатися до тяжкого минулого [11, с. 10, 20]. А комплекс реакцій людини на травму, де остання визначається як переживання, потрясіння, яке у більшості людей

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

викликає страх, почуття безпорадності, називають ПТСР [3, с. 143]. Їх симптоми можуть проявлятися як одразу після перебування в травматичній ситуації, так і за багато років потому.

Крім того, встановлено, що до психофізіологічних ознак ПТСР відносять такі: немотивована пильність; вибухова реакція; підозрілість; притуплення емоцій; агресивність; порушення пам'яті та концентрації уваги; депресія; загальна тривожність; напади люті; схильність до зловживання наркотичними і лікарськими речовинами; непрошені спогади (флешбеки); безсоння тощо. Загалом виокремлюються певні групи психологічних ознак ПТСР [7, с. 21–23], а саме:

– *ітеративне переживання подій*. У пам'яті постійно спливають жахливі, неприємні сцени, пов'язані з пережитим під час терористичного акту. Усе, що може нагадати про жахливе минуле. Життя поділяється на дві частини: те, що «було там» й те, що «є тут». Навіть окремі звуки, запахи, події, слова можуть нагадувати про певні травмуючі образи й уявлення, що спонукають до повторних переживань минулих подій. Унаслідок цього у людини виникають проблеми зі сном, оскільки їй буває важко заснути через неусвідомлюваний страх, а порушення сну іноді виглядає як постійне раннє пробудження, у результаті чого виникають втома і апатія. Враження, отримані під час терористичного акту, можуть бути настільки сильними, що повторне

їх переживання триватиме дуже довго. Такі спогади можуть супроводжувати спазми в шлунку, головні болі, запаморочення, тремтіння тощо;

– *уникнення переживань, що нагадують про терористичний акт*. Люди, які перебували у зоні терористичного акту, намагаються уникати думок, спогадів і розмов про пережите. На фоні цього також спостерігається зниження інтересу до роботи, до подій, що відбуваються в родині, до певних зовнішніх обставин. З'являється почуття відстороненості й відчуженості від інших, відчуття самотності. Стає важко встановлювати дружні стосунки з оточуючими. Може виникати стан депресії та відчуття самотності, апатія та невіра у власні сили. Відсутні перспективні плани щодо подальшого життя. Актуалізуються самодокори, зокрема: «щось не так зробив», «треба було діяти інакше», «чому я не встиг допомогти» й т. ін.;

– *деструктивна взаємодія з оточуючими*. Поведінка може бути більш агресивною, у спілкуванні з'являється роздратованість та підвищується рівень конфліктності. Виникає неконтрольований гнів та роздратованість, прагнення уникати контактів з рідними, друзями і колегами, що часто супроводжується виникненням особистих проблем. Труднощі у взаєминах посилюються поряд із наростанням відчуття, що «ніхто не може зрозуміти, через що я пройшов». Підвищується дратівливість, може з'являтися немотивована настороженість, тривожність та спалахи гніву. З'явля-

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

ються труднощі з концентрацією уваги; надмірна пильність та реакція на раптові подразники; бажання швидко все змінити, але немає чіткого усвідомлення як саме і для чого.

Досвід свідчить, що посттравматичний синдром вкрай рідко розвивається у осіб, які психологічно готові до можливого перебування в екстремальних умовах. Оскільки психологічний зміст тероризму полягає у спричиненні формування у людей за рахунок виведення їх із зони комфорту таких психічних станів, як страх, фрустрація, стрес та неадекватна поведінка, то тільки спеціальна підготовка до дій в екстремальних ситуаціях, що несподівано змінюються та містять небезпеку для життя, забезпечить збереження психічного здоров'я та здатність протидіяти наслідкам терористичного акту й стресогенним чинникам, що його детермінують. Разом з тим вплив зазначених чинників на людей, як правило, може бути неоднаковим:

– у психологічно готових осіб вони викликають загострене почуття обов'язку, відповідальності та рішучості до конструктивних дій, актуалізацію методів саморегуляції та мотивів до успішного подолання наслідків терористичного акту, підвищену енергійність та активність, наполегливість у досягненні цілей, зібраність та готовність допомагати іншим, швидко й адекватну реакцію на зміну обстановки тощо;

– поведінка непідготовленої особистості може супроводжуватись дезорганізацією, панікою, розгубленістю,

нерішучістю, невпевненістю, підвищеним рівнем тривожності, погіршенням рівня уваги та спостережливості, зниженням наполегливості й цілеспрямованості в досягненні цілей, підвищенням рівня роздратованості, нестриманості, агресивності тощо.

Отже, одним із перспективних напрямків збереження психічного здоров'я є профілактика шляхом формування психологічної готовності у людей до перебування в умовах терористичного акту. Слід враховувати, що неможливо спрогнозувати, які саме категорії осіб можуть потрапити до вказаних умов. Насамперед доцільно здійснювати відповідну підготовку шляхом інформування населення через засоби масової інформації та Інтернет. При цьому нагальності набуває розробка інноваційної системи створення та розповсюдження якісного інформаційного продукту, зорієнтованого на формування обізнаності людей щодо особливостей конструктивної поведінки в умовах терористичного акту та проведення заходів з мінімізації його наслідків, зокрема:

- надання невідкладної медичної допомоги;
- володіння навичками саморегуляції;
- порядок дій під час виявлення можливого вибухового пристрою;
- ведення переговорів із терористами;
- необхідні дії у разі захоплення в заручники;
- надання первинної психологічної допомоги;

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

– алгоритм дій щодо евакуації у разі терористичної загрози тощо.

Розроблений контент має базуватись на принципі доступності (ураховувати категорію осіб, їх вікові, інтелектуальні особливості та інші соціально-демографічні характеристики цільової аудиторії), а також передбачати психофізіологічні особливості свідомого та несвідомого сприймання людьми актуальної інформації.

Сприймання особистістю інформаційних впливів доцільно розглядати як складний динамічний пізнавальний процес, що залежить від індивідуально-психологічних особливостей мислення, пам'яті, уваги, психічного стану особистості та її спрямованості. Також необхідно враховувати, що безпосередньою метою пізнання є одержання істинних знань [10, с. 13]. Оскільки свідомість – це осмислене знання та регулятор діяльності, спрямованої на досягнення визначених цілей [12, с. 214], то фактично саме свідомість особистості виступає ключовим, утворювальним елементом всього комплексу психофізіологічних засад сприймання будь-яких інформаційних впливів, що акумулюються навколо особистості.

Складовими зазначеного комплексу є насамперед зовнішні (обставини та умови сприймання інформації, її нагальна необхідність, важливість тощо) та внутрішні чинники (настрій, самопочуття, компетентність у певній галузі й т. ін.), що впливають на особистість, виступають причиною сприймання інформації. Потреби у певній інформації виникають при її дефіциті, а пізнавальні мотиви

спонукають людину до пошуку, уважного сприймання, осмислення й запам'ятовування конкретної інформації. Мотиви, що з'являються майже одночасно із виникненням потреб (усвідомлена потреба стає мотивом), активізують діяльність щодо задоволення потреб у певній інформації. Обсяг знань суттєво впливає на ступінь розуміння інформації, на процес її інтерпретації та відображення. Тобто успішність сприймання інформації залежить як від індивідуально-психологічних особливостей самої особистості (від рівня розвитку в неї мовленнєвого слуху, пам'яті, наявності уваги, інтересу тощо), так і від особливостей інформації (мова, логіка викладу, зрозумілість, обсяг тощо) та наявного досвіду сприймання певної інформації.

Медіа, які здійснюють посередницьку функцію із трансляції ідей та думок у вигляді конкретних меседжів між автором повідомлення та отримувачем, є традиційним базовим інструментом інформаційного впливу. Навіть в умовах сьогодення, коли значно зросла роль Інтернету, соціальних мереж як джерела отримання інформації, серед ЗМІ найбільші можливості залишаються у телебачення. Це пов'язано з тим, що телебачення має «парасоціальний» характер – ілюзію присутності під час подій, що відбуваються на телеекрані [4]. Через це у свідомості глядача формується стійке відчуття об'єктивності інформації, оскільки психіка функціонує так, що ми підсвідомо віримо в те, що бачили на власні очі. У разі якщо цільовою аудиторією виступатиме молодь, то

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

найбільш ефективним способом розповсюдження інформації щодо анти-терористичної компетентності буде Інтернет. Виступаючи активним користувачем віртуальної реальності (соціальних мереж, різноманітних блогів, форумів, груп за кругом інтересів тощо), молода людина отримує з неї актуальну для себе інформацію (або ж таку, що визначили актуальною). Гаджети дозволяють переглядати стрічки новин, статей, відстежувати життя конкретних людей, знаменитостей, громадських та політичних діячів у соцмережах, вести власні блоги, ділитися актуальними посиланнями, спілкуватися в чатах, залишати відгуки та коментарі про оприлюднені факти, події у будь-який час. Усе це відкриває широкі можливості для формування оптимальних способів поведінки в умовах терористичного акту.

Загалом технології в Інтернеті націлені на масовий результат. Їхнім об'єктом найчастіше виступає певне мережеве співтовариство або соціальна мережа. Вона має деякі переваги: оперативний обмін інформацією; установлення нових зв'язків; неформальне спілкування; полегшений пошук потрібної людини. Якщо інформація адресується окремим особам, групам осіб або організаціям, вона стає доступною для всіх аудиторій у межах зони охоплення певним засобом масової комунікації [1, с. 162, 163]. Відпадає необхідність націлювання впливу на відповідне вузьке коло людей, поширення інформаційних потоків координується самою мережею. Як тільки повідомлення стає доступним інтернет-аудиторії, вона

може або ознайомитися з ним, або ні. Збільшення ймовірності доведення необхідної інформації щодо особливостей поведінки в умовах терористичного акту до цільової аудиторії в такому випадку дозволяє й моніторити запити користувачів, аналізувати їх уподобання, рівень активності, зв'язків тощо.

Таким чином, проаналізувавши викладене, доходимо **висновку**, що перебування людей в зоні терористичного акту спричиняє значне навантаження на їх емоційно-вольову сферу та зумовлює розвиток пост-травматичних стресових розладів. Знизити ймовірність виникнення негативних наслідків впливу терористичного акту на психічне здоров'я людини допоможе розробка та розповсюдження якісного інформаційного продукту, зорієнтованого на формування обізнаності щодо:

- особливостей виникнення та перебігу ПТСР унаслідок перебування в екстремальних ситуаціях;
- конструктивної поведінки в умовах терористичного акту.

Ефективність сприйняття зазначеного інформаційного контенту досягатиметься шляхом врахування характеристики цільової аудиторії, обрання найбільш дієвих способів та засобів доведення необхідних інформаційних блоків (через розповсюдження безкоштовної друкованої інформаційної продукції, соціальних відеороликів, онлайн-тренінгів, контекстної реклами, створення тематичних соціальних блогів тощо).

Отже, розробка і запровадження такого продукту є важливою

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

передумовою запобігання негативному впливу терористичних актів на психіку людини та має базуватися на принципах доступності, легкості сприйняття й запам'ятовування,

формувати задоволення базової потреби у захищеності й розвиток психологічної готовності до конструктивних дій в умовах терористичної небезпеки.

Список використаних джерел

1. Історія інформаційно-психологічного протиборства : підручник / [Я. М. Жарков, Л. Ф. Компанцева, В.В. Остроухов та ін.] ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. – К. : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2012. – 209 с.
2. Крайнюк В. М. Психологія стресостійкості особистості : монографія / В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 432 с.
3. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Эксмо, 2008. – 928 с.
4. Панарин И. Н. СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Н. Панарин. – М. : Поколение, 2012 – 411 с.
5. Приходько І. І. Засади психологічної безпеки персоналу екстремальних видів діяльності : монографія [Текст] / І. І. Приходько. – Х. : Академія ВВ МВС України, 2013. – 725 с.
6. Психологічні особливості віддалених наслідків стресогенних впливів : монографія / М. С. Корольчук, М. М. Корольчук, А. І. Калуженко та ін. ; за ред. М. С. Корольчука. – К. : Київ. нац. торг.-економ. ун-т, 2014. – 276 с.
7. Психологічна допомога військово-службовцям – учасникам бойових дій : практич. посіб. / Н. Г. Іванова, О. І. Фармагей, Ю. І. Андрусишин та ін. – К. : Нац. акад. СБУ, 2018. – 136 с.
8. Селье Г. Стресс без дистресса / Г. Селье. – М. : Прогресс, 1982. – 124 с.
9. Тарабрина Н. В. Практикум по психологии посттравматического стресса / Н. В. Тарабрина. – СПб. : Питер, 2001. – 272 с.
10. Тофтул М. Г. Логіка : підруч. / М. Г. Тофтул. – [вид. 2-е, виправлене, доповнене]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 400 с.
11. Травма и психологическая помощь / Н. Сарджвеладзе, З. Беберашвили, Д. Джавахишвили, Н. Махашвили, Н. Сарджвеладзе. – М. : Смысл, 2007. – 180 с.
12. Філософія : навч. посіб. / [І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бойченко та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного. – К. : Вікар, 1997. – 584 с.

Рецензенти:

доктор психологічних наук, доцент
Н. Іванова,
доктор юридичних наук, професор
І. Рижов

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society and state

Аннотация. В статье рассмотрены актуальные проблемы влияния террористического акта на психику человека и выделены рациональные пути предупреждения и преодоления его негативных тенденций. Обоснованы особенности протекания посттравматических расстройств у людей, которые находились в условиях воздействия террористической угрозы; разработки инновационной системы создания и распространения информационного контента, направленного на формирование у людей осведомленности о конструктивном поведении в условиях террористического акта и проведения мероприятий по минимизации его последствий.

Ключевые слова: террористический акт, психика, посттравматические стрессовые расстройства, психическое здоровье, психологическая готовность, стресс, стрессоустойчивость.

Abstract. The article contains analysis of the urgent issues concerning terrorist act impact on human psychics and singles out rational ways to prevent and overcome its harmful tendencies. Peculiarities of the post-traumatic mental disorders of people who came under the impact of the terrorist threat are motivated; innovative system of creating and spreading the information content intended to form people's awareness of the constructive behavior under terrorist act circumstances and measures to minimize its consequences have been worked out.

Key words: terrorist act, psychics, post-traumatic stress disorder, mental health, psychological readiness, stress, stress resistance.

УДК 351.746.1

МІТЕНКО Ольга Василівна

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. На нинішньому етапі світової історії все більше зростає роль інформаційної сфери життя суспільства, під якою варто розуміти сукупність інформації, інформаційної інфраструктури, суб'єктів інформаційних правовідносин та системи їх регулювання у зазначеній сфері. У свою чергу, інформаційна сфера здійснює вагомий вплив на стан політичної, економічної, оборонної та інших складових

національної безпеки України. Для українського суспільства питання забезпечення національної безпеки стоять особливо гостро, що пояснюється бойовими діями на Сході держави та агресією з боку Російської Федерації, веденням останньою інформаційної війни проти України, а відтак питання забезпечення національної безпеки залежить від забезпечення інформаційної безпеки як її складової.